

TÓTH KÁLMÁN

Borcsa János kritikai szemléje

Borcsa János erdélyi magyar irodalomtörténész és -kritikus legújabb, immár tizennegyedik kötete az utóbbi öt évben keletkezett kritikai írásaiból nyújt reprezentatív válogatást, amelyhez a szerzővel készült interjúk kapcsolódnak a dialogikus önreflexivitás hordozóiként.

A könyv három egységre oszlik. Az első rész többnyire rövid kritikákat tartalmaz a közelmúltbeli és kortárs erdélyi magyar irodalom jelentős alkotóiról és könyveikről. A kötet címe jól fejezi ki az irodalmi alkotásokban képződő mikrokozmoszok feltárására irányuló kritikusi-értelmezői tevékenység lényegét, utalva az irodalomnak a minket körülvevő világ megértésében betöltött jelentőségére.

A kötet írásai a tárgyalt szerzők születési idejét követő időrendi sorrendbe szerveződnek, és vizsgálnak lezárult, illetve folyamatban lévő életműveket, kísérletet téve azok (újra)olvasására, értékelésére, helyüknek a kortárs kánonban való kijelölésére. Hornyák József (1920–2005) prózájában Borcsa az ábrázolás részletgazdagságát emeli ki, ami az író korai, munkásmozgalmi tematikájú novelláiban is tetten érhető, és jellemzi a későbbi, a diktatúra körülményei közötti emberi helytállás esélyeit tematizáló kisregényeit is. Fodor Sándor (1927–2012) életművének értékelésénél a csíki kistérséghez való szellemi kötődést, valamint az alkotó élet kiküzdésére és a transzcendenciával való közvetlen kapcsolat megélésére irányuló törekvést hangsúlyozza. Bajor Andor (1927–1991) írásainak aktualitását a szerző különleges olvasmányélményt nyújtó egyedi ironikus és szatirikus írásmódjával, illetve az elkötelezett igazságkeresésével indokolja. Panek Zoltán (1928–2001) életművéből a szerző *A földig már lépésben* című 1977-ben megjelent regényt emeli ki fő műként, amelynek regényepoétikáját dialógusokon alapuló egyéni szerkesztésmód határozza meg, és az egyéni létezéssel való számvetést, az önazonosságért folytatott küzdelmet tematizálja. Kányádi Sándor (1929–2018) esetében a röviddel a költő halála után keletkezett írás címével is az életműnek már a szerző életében bekövetkezett kanonizációját hangsúlyozza, rámutatva a költő „egyszerűnek tetsző” soraiban megképződő „intellektuális-transzcendens dimenzió-

ra”, a hagyományörző modernségére, illetve az életműben tetten érhető nemzetmegtartó küldetésstudatra.

Páskándi Géza (1933–1995) írói munkásságával két írás foglalkozik. Az első tárgya az író novellisztikája, a másodikban esszéi kerülnek terítékre. Borcsa tudatosan az életműnek a drámák mellett kevesebb figyelmet kapó részeire irányítja az olvasó figyelmét. Páskándi novelláiban a zsarnoki hatalom embert lealacsonyító abszurditásának művészi ábrázolását hangsúlyozza, esszéiben pedig az azokon keresztül megnyilvánuló „szuverén egyéniség” „filozofikus ambícióira” mutat rá, amely leginkább az egyéni szabadság, a többség-kisebbség viszonyrendszer, valamint a demokrácia problémáira reflektált. A Borcsa által idézett, a nemzet népesezési-demográfiai kérdéseire reflektáló passzusnak az emberekkel való kísérletezés morális elfogadhatatlanságát hangsúlyozó zárása napjainkban különösen aktuálisnak tekinthető.

A kötetben tárgyalt első élő szerző Szilágyi István (1938–), akinek Borcsa 2020-ban megjelent legújabb, a *Messze túl a láthatáron* című regényét elemzi. Az értelmező a 18. század első felében játszódó terjedelmes mű elmélyült vizsgálata során a tragikus sorsú főhős, Tompay Wajtha Mátyás főbíró alakjában Szilágyi írásművészetének „legteljesebb esszenciáját” tartja megragadhatónak. A Magyarai Lajos (1942–2015) költői és közírói életművéhez közelítő tanulmány az életmű valamennyi szegmensét átható ragaszkodását emeli ki a nemzeti kultúrához és a romániai magyar közösség politikai szabadságjogaihoz. A Kenéz Ferenc (1944–) pályaképet felvázoló írásában Borcsa a költő alkotói módszerének a lírai analízist tartja, és a képviselői líra megújítóját látja benne, akinek hitelessége a „teljes igazság” sokak számára kényelmetlen kimondásának felvállalásán alapul. Ferencz István (1945–) *Veszedelemről álmodom* című, 2018-ban megjelent könyvét a szerző Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című munkájával állítja párhuzamba, és rámutat műfaji összetettségére (egyszerre memoár, valamint család- és dokumentumregény), amelynek lapjain a „személyes, illetve családi történet apró eseményei” „történelmi mélységekbe” nyújtanak betekintést.

Ágoston Vilmos (1947–2022) *Godir és Galanter* című regénye kapcsán Borcsa a humánium mellett elkötelezett író jelenünket és jövőnket illető sötét és lehangoló végkövetkeztetését emeli ki. A rövid írás háborús fenyegetésre utaló zárószavai az első megjelenés (2018) óta eltelt években sajnos semmit se veszítettek aktualitásukból. A Ferencz Imre (1948–) 2016-ban

megjelent *Játékidő* című verseskötetéről szóló írás a költő lírai tanúságtételének hitelességét hangsúlyozza, és a költemények jellegzetes iróniáját, valamint hatásos nézőpontválasztását és költői dikcióját méltatja. A költő, író és politikus Markó Béla (1951–) munkásságával két írás is foglalkozik. Az előbbi a Markó-jelenség elfogulatlan és tárgyilagos értelmezése, amely rámutat arra, hogy Markó a hivatásos politika „hittelét újból és újból eljárt-szó világából” vissza tudott térni a közéleti kérdésekre odafigyelő alkotó értelmiségi szerepkörébe. Markó szavára érdemes odafigyelni, „s vitát is érdemes vele folytatni.” A második írás a Markó esszéiben tetten érhető nézőpont és „a létre vonatkozó reflexió” figyelemre méltó egyediségét, valamint a költészetének hitelességét garantáló erőteljes absztrakciós hajlamot és intenzív képi látásmódot hangsúlyozza az életmű legfontosabb értékeiként. Böszörményi Zoltán (1951–) *Darabokra tépve* című regényének elemzése a mű „mozgalmas, egyéni és történelmi válságokat idéző” világát emeli ki. Boér Géza (1952–1989) irodalomtörténeti igényű, igen részletes pályaképét a személyes érintettség, a korán eltávozott barát és pályatárs radikális poétikai megoldásokat és gondolatiságot hordozó életművének a magyar irodalmi kánonba való beillesztésére irányuló törekvés határozza meg. Nagy Attila (1954–) önéletrajzi ihletésű versciklusának rövid kritikája a „színes lírai mozaikban” rejlő további lehetőségekre hívja fel a költő és az olvasóközönség figyelmét.

Király Béla (1957–) 2019-ben publikált esszékötetének (*Harangzúgás vagy laikus humanizmus*) üzenetét Borcsa a hagyományos egyéni és közösségi értékek egyre inkább fenyegetett voltát napjaink franciaországi valóságának elemzéséből leszűrt tapasztalatában ragadja meg, egyúttal hangsúlyozva a szerző intellektuális horizontjának sokoldalúságát. A napjainkban az egyetemes kultúrát érő támadásokra irányuló reflexiót emeli ki a Tompa Gábor (1957–) 2020-as verseskötetéről szóló írás is, amely azonban bevallottan csak „egyetlen gondolati vonulata” a kötet költői világának. A Molnár Vilmos (1962–) rövidprózáiról készült kritikában a „csodák idejének” megtapasztalhatóságára, Fekete Vince (1965–) *Vargaváros* című verseskötete kapcsán pedig a nézőpontváltások poétikai szerepére, és „a létre vonatkozó metafizikai kérdések” mindennapi történésekből kiinduló felvetésére irányítja rá a figyelmet az értelmező.

A kötetben olvasható további, a korábbiakhoz hasonlóan kiemelkedő irodalomértésről és értelmezői készségről tanúbizonyságot tevő kritikai írások tárgyai Vida Gábor (1968–) *Egy dadogás története* című önéletraj-

zi ihletésű „fejlődési regénye”, a költő és nyelvtudós Benő Attila (1968–) a hadseregben egykor megtapasztalt hatalmi viszonyokat bemutató „lírai portrészorozata” (*A század arcai*), illetve Borsodi L. László (1976–) „metafizikus árnyalatú” prózaversei. A továbbiakban Borcsa Karácsonyi Zsolt-nak (1977–) Mickiewicz *Krími szonettek*jeit átértelmező verseskötetében megnyilvánuló „transzilván lírai létértelmezést” elemezi, illetve a Muszka Sándor (1980–) *Szégyen* című kötetében megtapasztalható „megrázó erejű társadalmi keresztmetszet” vizsgálja behatóan. Az első egységet a legfiatalabb, és egyben az egyetlen női szerző, Varga Melinda (1984–) 2017-ben közzétett verseskötetének (*Sem a férfiban, sem a tájban*) bemutatása zárja, amelyben Borcsa a szöveghagyományhoz való szoros kapcsolódást, és egyúttal az önazonosság sikeres megőrzését, a transzcendenssel való találkozásra irányuló lírikusi törekvést emeli ki.

A kötet második egységben az irodalomtörténeti reflexió és a kanonizáció problémáihoz kapcsolódó írások kaptak helyet. Az első a *Vitorla-ének* című 1967-es antológia fiatal költőinek utóéletét, az azt következő terjedelmesebb szöveg pedig Kántor Lajos és Láng Gusztáv új erdélyi magyar irodalomtörténeti szintézisét (*Száz év kaland*, 2018) teszi vizsgálat tárgyává, amelyet Angi István művészetkritikai írásainak metakritikai igényű értelmezése, valamint a Pécsi Györgyi által szerkesztett *Szülőföldem* című sokszerzős esszékötetről készült recenzió követ. Ez utóbbi kapcsán Borcsa a szülőföldről és a hazáról való gondolkodás időszerűségét hangsúlyozza.

A kötet harmadik része a Gergely Tamás, Hodor Enikő, Kiss Judit, Pap Eszter Edina, valamint Zsidó Ferenc által a szerzővel folytatott beszélgetéseket gyűjti egybe, bepillantást nyújtva Borcsa János kritikus és pedagógusi műhelytitkaiba, lehetőséget teremtve az életével és pályájával kapcsolatos önreflexióra, egyúttal alkalmat biztosítva a nemzeti közösség, az „egy és oszthatatlan” magyar kultúra melletti áldozatos elkötelezettség megvallására is.

A kötettel kapcsolatban kritikus észrevételként a névmutató elmaradását lehetne szóvá tenni. Szintén hiányérzetet kelthet a kortárs erdélyi magyar irodalomban kevésbé jártas olvasóban a kötetben megjelent írásokat kontextualizáló előszó elmaradása is, bár ez utóbbi hiányosságot a kötetet záró, a szerzői önreflexióra lehetőséget nyújtó beszélgetések nagymértékben pótolják. Mindazonáltal megállapíthatjuk, hogy Borcsa János kötete irodalmi műalkotások és írói életművek rendkívül sokszínű

(„világot benépesítő”) tablóját vonultatja fel, értő, a kontextusra és a poétikai megalkotottság szempontjaira egyaránt érzékeny és nyitott kritikákon és irodalomtörténeti igényű értelmezéseken keresztül, ráirányítva a magyar nyelvterület olvasóközönségének figyelmét az Erdélyhez köthető magyar irodalomban a 20. század közepétől napjainkig létrejött értékek széles spektrumára.

Borcsa János 2021: *Világot benépesítő művek. 2016–2020.* Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.